

رسدگی فلسفی از آن سوی آمو

چهار کتاب درباره عینی

علامه صدرالدین عینی بخارایی (۱۸۷۰-۱۹۵۴ م) از جمله بزرگمردان کم‌شماری است که اهداف بلند سیاسی را با کاغذ و قلم پیاده کرده و موفق هم بوده است. نشانی از قدرشناسی و ارج گذاری شایسته است که پژوهشگرانی، چه بزرگسال و چه نسبتاً جوان، به آثار آن بزرگوار پیوسته روی می آورند و کارهایی شایسته انجام می دهند.

نکته گفتنی این است که علامه عینی تألیفات دینی نیز داشته و اما در زمان شوروی در چاه فراموشی پنهان مانده اند. امروز که ملت، سعادت استقلال را دریافته است، پیدا کردن آثار پنهانی و به خدمت اهل جامعه گذاشتن آنها، به حدی ارزشمند است که نیاز به تفسیر ندارد. درباره عینی، چهار کتاب از سه تن استاد دانشگاه ملی تاجیکستان معرفی می شود:

۱- سیدصدرالدین خواجه عینی. **ضروریات دینی**. دوشنبه: ۲۰۰۰، ۲۲۵ ص.

این کتاب ارزشمند با کوششهای صمیمانه پروفیسور عبدالحی سیدزاده محمدامین به چاپ رسیده است. نامبرده پیشگفتاری

مفصل (در ۸۲ ص) زیر عنوان «کتاب ایمان و اخلاق و خودشناسی و حکمت آموز» نوشته، ویژگی و ارزشهای «ضروریات دینی» را به قلم داده، از جمله به سرنوشت تلخ کتاب نیز اشاره کرده است.

عینی که سرنوشت جامعه را با مدرسه و فرهنگ وابسته می دید، دست به تألیف کتابهای آموزشی زد. وی در ۱۹۰۹ م- **توتیل القرآن** در ۱۹۱۰ م- **تهذیب الصبیان** را به چاپ رساند؛ سال ۱۹۰۸- دست به کار مهمی: **ضروریات دینی** زده، آن را در ۱۹۱۴ م انجام داد و به چاپ رساند. این کتاب از سه بخش اساسی، خاتمه، چهار پاره شعر و آخر سخنی با عنوان «نیازنامه مخصوص» فراهم آمده است. بخش یکم «تعلیم ایمان»، سی فصل را دربردارد که آغازش در بیان حمد و صلوات است، و فصل پایانی در بیان عملهای بد. بخشهای دوم و سوم این کتاب با عنوان «عملیات» در مجموع دارای ۸۲ فصل است: فصل نخست «در بیان مکلف و افعال مکلفین» و «در بیان صدقه فطر». نوجویهای عینی و دیگر روشنفکران بخارایی که مورد پسند برخی از افراد نبود، خطری در پی داشت و به ناچار کتابش را بدون امضاء به چاپ رسانید.

۲- محمدیوسف امام وف. **معنویت و نقش ظاهر**. دوشنبه:

تجربیات عینی

ادیب، ۲۰۰۰: ۱۸۷ ص.

در ادبیات معاصر، نویسنده باید همه طرز و طریق را به کار بندد، تا قهرمان به طور کامل قابل اعتماد باشد، یعنی خواننده باور حاصل کند که فردی، مانند این شخص می‌تواند در واقعیت نیز موجود باشد.

پروفسور امام‌وف با بررسی مدققانه آثار علامه عینی، به ویژه داخونده، غلامان، مرگ سودخور، یادداشتها، جلادان بخارا، آدینه مهارت بسیار استاد عینی را در این عمل شایسته نشان داده است. مؤلف به این نکته نیز پی برده که عینی حتی به نام شخصیتها اعتبار

دکتر رحیم سله‌آبان تادایی

داده است، یعنی از نامها آشکار می‌گردد که وی کجایی است؟ یا چطور کس است؟ چنین توجه ظاهر آزرشی ندارد و امان‌نویسنده از همین جزء ناچیز برای آشکار ساختن طینت قهرمان سودمی جوید. ۳ - محمدیوسف امام‌وف. جهان‌بینی و تفکر بدیعی صدرالدین عینی. دوشنبه: مطبوعات، ۲۰۰۱: ۱۱۹ ص.

این کتاب ارزشمند یا چنین سخنانی بر حق آغاز یافته: «تاریخ تمدن و فرهنگ و ادب تاجیک ابرمردانی را به میدان تاریخ داده است که هر یکی در زمان خود انقلابی در رشته‌ای به وجود آورده نام خود را زنده و جاوید گردانیده‌اند. صدرالدین سیدمراد خواجه عینی از جمله آن ادیبانی است که در دوره دشوار و سرنوشت‌ساز مردم تاجیک به میدان فعالیت آمده، خلق خود را در شاهراه فرهنگ و تمدن و علم و معرفت سنتی نگاه داشت. می‌سزد که او را در صف رودکی و فردوسی، خواجه حافظ و شیخ کمال، مولانا جامی و نوایی، میرزا بیدل و احمد دانش بگذاریم» (ص ۳).

کتاب این مطلبها را در بردارد: تجربه حیات و تشکل جهان‌بینی صدرالدین عینی، تعلیمات اسلامی عینی، عینی و اندیشه معارف پروری، نظر عینی به مسئله‌های سیاسی منطقه، مناسبت

عینی به انقلاب، عینی و خودشناسی ملی، ادبیات نوین تاجیکی و مرحله‌بندی آن، شناخت انسان به صورت و سیرت، بند و بست حکایه و آچرکهای* عینی. طوری که از فهرست نمودار است، هر یکی از این مطالب نکاتی جالب و سخنی تازه دارد که تنها راجع به یکی اشاره اجمالی می‌شود - موضوع مرحله‌بندی ادبیات نوین تاجیک.

پروفسور امام وف درست پی برده که بازشناخت صحیح مرحله‌های ادبیات از اهمیتی ویژه برخوردار است. لذا او عقیده‌های موجود را بررسی کرده، از جمله می‌گوید که «در این روند مقاله ادبیات‌شناس رحیم مسلمانیان در روزنامه ادبیات و صنعت اقدامی نخستین در صفحات مطبوعات به حساب می‌رود.» مؤلف ادبیات نوین تاجیک را به پنج مرحله تقسیم نموده، مستقیماً نام‌گذاری کرده است:

- ۱- نیمه دوم سده ۱۹م - ادبیات معارف پروری، یا خود جدل برای رهایی مردم از ظلم و جهالت؛
- ۲- سالهای ۱۹۰۰-۱۹۲۵م - ادبیات جدید یا خود مرحله تلاش در راه خودشناسی؛
- ۳- سالهای ۱۹۲۶م - تا پایان سالهای پنجاهم مرحله ادبیات قالبی و بی‌رنگ؛
- ۴- از پایان سالهای پنجاهم تا آخر سالهای هشتادم مرحله کوشش جهش از قالب و بی‌رنگی؛
- ۵- از پایان سالهای هشتادم به این سوی مرحله رشد ادبیات حقیقی مردمی» (ص ۹۹-۱۰۰).

دکتر امام‌وف در مورد مرحله نخست روشنی‌ای وارد کرده، در ضمن افزوده است «تعیین آغاز ادبیات نوین از مسئله‌های پیچیده و بحث‌ناک مرحله‌بندی تاریخ ادبیات به شمار می‌آید» (ص ۱۰۱). افزودنی است کمینه در چاپ بعدی «زبان و ادب فارسی در فراورده»، تهران، ۱۳۷۶، ص ۹۵-۱۱۰ نام مرحله‌ها را تا اندازه‌ای تصحیح کرده است. دکتر محمدجعفر یاحقی نیز همین دوره‌بندی را در شرایط فعلی تأیید کرده است (چون سبوی قشنه، تهران، ۱۳۷۴، ص ۳۲۳).

یکی از محاسن کتاب این است که نکاتی ظاهراً کم‌ارزش نیز مورد توجه قرار گرفته است. چنانچه اشاره شده که استاد عینی به صنعت ادبی براءت استهلال توجه داشته، و می‌کوشیده است آن را رعایت کند و جهت نمونه، آغاز «مکتب کهنه» نقل می‌شود که مناسب است دارد. در واقع، عینی در این کار مهارت داشته که یکی از نمونه‌هایش براءت استهلال «یادداشت‌ها» می‌تواند باشد که مغز اصلی این کتاب بزرگ را اشاره می‌کند:

این خانه ز خشت کهنه انداخته‌ام
در وی جشنی ز رفتگان ساخته‌ام

تا اهل زمان ما بدانند که من

یک عمر جوانی به چه ره باخته‌ام

در مجموع، این کتاب ارزشمند شایستگی آن را دارد که در ایران

نیز شرافت چاپ و نشر را دریابد.

۴- الم خان کوچروف. نقد متن و مسئله‌های متن شناسی نثر

عینی. دوشنبه: مطبوعات، ۲۰۰۲؛ ۲۷۰ ص.

پروفسور کوچروف که متن‌شناسی، رشته تخصصی ایشان است، کتابی جامع در همین موضوع تألیف کرده. وی نخست به تاریخ متن‌شناسی پرداخته، یادی از متن‌شناسان شناخته‌مانند الف. الف. شاه‌ماتف (A. A. shakhmatov) و ب. و. تماشیفسکی (B. V. Tomashevskiy) به عمل آورده، اما کتابهای د. س. لخاچف (D. S. Likhachev) متن‌شناسی و بنیاد متن‌شناسی را (۱۹۶۲م) به طور جدی مورد تحقیق قرار داده است. این کتاب از چهار بخش فراهم آمده: از تاریخ متن‌شناسی تاجیک، تاریخ تألیف آثار و مهارت عینی، نسخه‌های زمان زندگی و سبک نویسنده، نشر آثار پس از مرگ و مسئله تهیه متن علمی و انتقادی، از محاسن کار مؤلف یکی این است که به تاریخ متن‌شناسی نیز توجه کرده، این نکته را به قلم داده که تهیه متن علمی و انتقادی آثار بزرگان، هنوز در قرون وسطی مورد پژوهش قرار گرفته بود. چنانچه بایسنغور میرزا (۱۳۹۷م- ۱۴۳۳م) در هرات بزرگان فرهنگی را گرد آورد، و در زمینه چندین نسخه قلمی شاهنامه متنی را تهیه کرد که به «متن بایسنغوری» شهرت دارد. به گفته پروفسور کوچروف، در مجموع، تاکنون حدود هزار متن «شاهنامه» که در واقع شاه‌نامه‌هاست، به میدان آمده.

توجه به متن انتقادی تنها به شاهنامه محدود نبوده است، بلکه درباره شاهکارهای دیگر نیز، مانند دیوان حافظ (بیش از ۴۵۰ نسخه)، خمسه نظامی (حدود ۲۳۰ نسخه)، گلستان (حدود ۳۳۰ نسخه)، بوستان (حدود ۲۳۰ نسخه) انجام گرفته است (ص ۲۳). افزودنی است، این امر مهم امروز با سرعتی بیشتر و کیفیتی بالاتر جریان دارد.

دو کتاب از برات عبدالرحمان

برات عبدالرحمان، فرزند ختلان زمین، ختم کرده رشته زبان و ادبیات تاجیک در دانشگاه ملی تاجیکستان، از داستان نویسان موفق معاصر به شمار می‌آید. وی کار خود را از داستان کوتاه آغاز نهاد و در کوتاه زمانی توانست خود را بشناساند؛ و اکنون رمان هم می‌نویسد.

کتابهای برات عبدالرحمان: شهبای مهتابی (۱۳۶۵ خ / ۱۹۸۶ م)، دولت سرّام، مادر (۱۳۶۸ خ / ۱۹۸۹ م) و رازهای شب هنگام (۱۳۶۹ خ / ۱۹۹۰ م) که با ویژگی‌های زبانی، هم با کیفیت معنوی جالب بودند، جذب توجه کردند.

در سال ۱۳۸۱ خ / ۲۰۰۲ م - دو کتاب چاپ و نشر شدند که معرفی کوتاهش این است.

۱- دنیای سبز عشق. (رمان) دوشنبه: ادیب، ۲۰۰۲؛ ۲۵۴ ص.
آغاز کتاب براءت استهلال است: «برگ سبزی به پاسداشت عشق جوانی و عشق وطن...» و آغاز پیشگفتار: «نمی‌دانم، این دفترها را پاره کنم، بسوزانم، یا نگه دارم. هر گاهی چشمم به بسته آنها می‌افتد، وجودم را احساس غم‌زدای آشنایی فرامی‌گیرد. به درد شبیه است این احساس، به درد کهنه‌ای که بعد از سال‌ها به یکبار خروج کرده.»

رمان دو بخش دارد: شکوفه‌های آغازین و فرشته‌های درگاه عاصیان. نویسنده لحظه‌های جالب آوان کودکی، نوجوانی و جوانی، و دوره دانشگاهی خود را به قلم داده. نکته‌هایی جالب جذاب و خواندنی را به قلم داده که همه برگرفته از واقعیت بوده است.

جالب این است که لحظه‌هایی را به قلم داده که برای اینجانب نیز آشنا هستند، چه از آوان نوجوانی و جوانی، و چه دوره دانشگاهی، لحظه‌هایی گوارا، گاهی تلخ آمیز نیز...

نویسنده به دورتر هم نظر می‌اندازد، اشاراتی به موضوع و مسائل مهم زمانه می‌آورد. در گفت‌وگویی سخن از تبدیل خط می‌روشن از خط اشاره بسیاری از کشورها رسم الخط

سنتی خود را دیگر کردند، گفته می‌شود: «مسلمانان کشور اسلامی ایران اعتقاد بلند دینی دارند، اصالت اسلام و سنت اجدادی را از همه گونه تشویقات اجنبیان حفظ می‌کنند. اگر همین ننگ و ناموس و عزم و اراده قوی‌شان نمی‌بود، هیچ‌گاه از ظلم و نیرنگ آمریکا و دسیسه‌های اسرائیل ره‌انمی‌یافتند.» (ص ۱۹۰)

ما داستان نویسانی داریم که از تکه‌های شعری فراوان استفاده می‌کنند و اما استاد عبدالرحمان از این گروه نیست: وی شعر کم می‌آرد، ولی به مورد می‌آورد، آنچنان که اگر آن تکه انداخته شود، داستان علت پیدا می‌کند. مثالش دو تکه شعر است که در «دنیای سبز عشق» از بازار صابر و نادر نادرپور جا گرفته است.

۲- هفت معجزه عالم، دوشنبه، ۲۰۰۲؛ ۲۲۶ ص.

مطالب کتاب به ترتیب ذیل است: ۱- هفت معجزه عالم؛ ۲- کلید دروازه‌های بخارا؛ ۳- برادر؛ ۴- خطای اسکندر مقدونی؛ ۵- شمشیر و عشق.

دفتر اول از نگاه تاریخ جالب است: مؤلف به آثار تاریخی سردر آورده، سرنوشت هفت معجزه معلوم را به رشته تحریر کشیده است، بدین ترتیب:

۱- شبیهه ابدیت اهرامهای مصر باستان. عنوان «شبیهه ابدیت» بدین دلیل بوده است: کشتیهای کیهان‌نوردی آمریکایی که سال ۱۳۵۸ خ/ ۱۹۷۹ م- بر مریخ فرود آمده، تصویرهایی به زمین فرستاده بود که از جمله عکس پیکره آدم سیما نیز بوده که دارای گردن، کاسخانه چشم، غوزه و مردمک چشم، موی سر، دهان نیمه‌وا و دندانها بوده‌اند (ص ۷). نویسنده گفته است: زمانی در مریخ زندگی بوده، و آن پیکره‌ها کار دست انسان است و... اهرامهای مصر نیز ابدی خواهند بود.

۲- باغ معلق، باغی که بالای پایه‌ها ساخته‌اند، در بابل؛ در بلندی ۱۳۰ متر؛ به مساحت ۱۵ هزار متر مربع.

۳- معبد آرمیدا، در افیس.

۴- آرامگاه موسال که همسرش ساخته است، در گلیکارناس.

۵- مجسمه زئوس، در آتن.

۶- همای جزیره رودوس (کولوس رودوس)

۷- برج اسکندریه که پس از مرگ اسکندر ساخته شده است.

کلید دروازه‌های بخارا مطلب دوم از این کتاب (ص ۵۶-۶۶)

یادداشت‌های سفری بوده که مؤلف همراه با نویسنده معروف،

شادروان جلال اکرامی، به بخارای شریف انجام داده. برادر (ص

۶۷-۷۴). یادنامه نویسنده درباره شهید عبدالرحیم رحیم‌وف-

مردی روشن‌فروشی، فداکار ملت و کشور.

دو مطلب بعدی: اشتباه اسکندر مقدونی، شمشیر و عشق

نمایشنامه و فیلم‌نامه بوده و اما در موضوع تاریخی نگاشته شده‌اند.

پانویس:

* آچرک = در تاجیکستان به رساله کوچک که فهرمان واقعی دارد، می‌گویند.

